

AİLENİN KORUNMASINA YÖNELİK VERGİ POLİTİKALARI

Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR

Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Mali Hukuk Anabilim Dalı, MANİSA

I-GİRİŞ

Günümüzde kültürel, ekonomik, sosyal değişimlerden en çok etkilenen toplumun temelini oluşturan kurum ailedir. İnsanlık tarihi boyunca aile kurumu, bütün medeniyetlerin hukuk sistemlerince benimsenmiş ve düzenlenmiştir. Günümüzde tüm toplumlar aileyi, sosyo-ekonomik politikalarının temel hareket noktası olarak kabul etmiş, korumuş ve güçlendirmişlerdir.

Ailenin korunmasına yönelik sürdürülen faaliyetler özellikle Avrupa ülkelerinde yaygın bir uygulamaya erişmiştir. Devletin aileye müdahalesi, nesillerin devamlılığı, sağlamlığı, aile birliğinin sağlanması, toplumun geleceği bakımından önemlidir. Ülkemizde ailenin korunması amacıyla bireylere düşen görevler yanında devletin de hukuk, ekonomi ve sosyal politika alanlarında önlemlerine giriştiği görülmektedir.

Bu çalışmada, vergilemede aile birimi kısaca ele alınarak ülkemizde aileye yönelik vergi politikaları genel bir yaklaşımla incelenmiştir.

II- VERGİLENDİRME AİLEYİ Mİ YOKSA BİREYLERİ Mİ ESAS ALARAK GERÇEKLEŞTİRİLECEKTİR?

Sosyal ve ekonomik yapıdaki değişimler, doğrudan veya dolaylı olarak aileye yansımaktadır. Bunun sonucu olarak aile yaşamı sürekli değişmekte, toplumun gösterdiği büyük çeşitlilik ve farklılaşmaya paralel olarak aile kültürü de gerek zaman gerek mekan içinde önemli değişimler göstermektedir. Bu değişimler özellikle sosyo-ekonomik gelişme süreci içinde ortaya çıkmaktadır.

Vergi bir ülkedeki tüm kesimlerin ekonomik, sosyo-politik faaliyet ve hareketlerinin odak noktasıdır. Sosyo-ekonomik değişimler sonucunda, bir tür kaynak paylaşım aracı olan vergi yapısı zamanla değişebilmekte ve yeni bir şekil alabilmektedir. Her ülkede vergi sistemlerinin yapısal değişimleri izleyebilecek biçimde yapılandırılmasının önemi ve boyutları farklı olmakla birlikte günün şartlarına göre vergi reformları sürekli olarak gündemdedir.

Bazı ülkelerde vergi reformları sırasında vergi ödeyici birimin seçimi, önemli bir sorun oluşturmaktadır. Vergilendirme aileyi mi yoksa bireyleri mi esas alarak gerçekleştirilecektir? Bu seçim, kadınların çağdaş toplumda değişen rollerinin gerekleri ile eşitliği konularını ön plana çıkarmaktadır. Vergi otoritelerinin bu konuda, genellikle en az dört seçeneği vardır (Soydan, 1995:71):

- i) Her bireyin ayrı vergilendirilmesi,
- ii) Aile gelirlerinin tamamen birleştirilmesi,
- iii) Sermaye gelirlerinin birleştirilmesi,
- iv) Evli olanların aile indirimi ile birlikte bireylerin ayrı vergilendirilmesi.

Vergi yükümlülüğünün belirlenmesinde aile geliri esas alınarak vergi tarhi sistemi daha adil görünmektedir. Bununla birlikte evli kadınların gelirlerinin yüksek bir oranda vergiye tabi tutulmasına yol açan sistemler, kadınların ekonomideki rollerinin artırılmasını ve hatta evlenmelerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Buna paralel olarak, vergilendirme aile indirimi ile birlikte bireysel baza dayandırıldığı takdirde eşin gelirin artması ve çalışmaya başlandığında elde edilen ilk gelirin kocanın marjinal vergi oranı üzerinden vergilendirilmesi, kadınların yeniden işgücüne katılmalarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Eşin geliri kocanın aile indirimini telafi etmeye yeterli olduğu durumlarda, emek arzı bakımından ortaya çıkan bu olumsuz etkiler ortadan kalkmaktadır (Soydan, 1995:72).

Vergilendirme birimlerinin seçimi, eşlerin emek arzını etkilediğinden önemli ekonomik sonuçlara yol açmaktadır. Ailede kadının çalışmaya başlaması ile birlikte çocuğun bakımı sorunu ortaya çıkmaktadır. Çocukların bakım giderlerini karşılama konusu, annenin çalışma ya da çocuğa bakma arasında tercihine neden olabilmektedir.

Ailelerin vergi indirimi veya iadesinden yararlandırılmasının genellikle iki fonksiyonu vardır. Birincisi ailelerin kullanılabilir gelirini arttırmak ikincisi ise evlilik dışı birlikteliklere karşı yasal evliliği teşviktir. Ailenin vergilendirilmesine yönelik uygulamalar çeşitli ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu durum, birçok ülkede, aile durumu, vergi indirimi veya vergi kredileri açısından dikkate alınmaktadır.

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde vergi düzenlemelerinde, aileden ayrılan bireylerin yeniden bir araya gelmesi, evliliklerin daha avantajlı olması, evlilerin aleyhine olan vergi uygulamalarına son verilmesi, ev işlerinde vergi indirimi yapılmasının yeniden değerlendirilmesi, çocuklara iyi davranılması konusunda önlemler alınması, vergiden muaf olacak alt gelir sınırının yükseltilmesi ve vergi oranlarının düşürülmesi gibi noktalar üzerinde durulmaktadır (Dumon, 1991:1).

AB üye ülkelerin büyük bir bölümünde ailelerin korunmasına yönelik en önemli vergi düzenlemeleri vergi indirimleridir. Vergi indiriminden faydalanma iki biçimde olmaktadır (Dumon, 1991:191); (i) Çocuk sayısına göre vergi indirimi, (ii) Çalışmayan eş için, ev kadınlığı kurumunu koruyucu bir tutum olarak vergi indirimi.

İngiltere'de annenin çalışması durumunda ailenin sağladığı gelire düşük vergi uygulanmakta aynı zamanda analık ödeneği verilmektedir. İngiltere'de yaş ve bakmakla yükümlü oldukları kişileri geçindirmekteki sorumluluk derecesine bağlı olarak mükellefler çeşitli gelir vergisi indirimleri ve muafiyetlerden

yararlanmaktadır. Gelir desteği (işsizler ve iř anlaşmazlıklarına katılanlar haricindekiler), aile kredisi, refakat ödeneği, ciddi özürlülük ödeneği v.b. yardımlar vergi kapsamına girmemektedir (Gülfidan, 1991:223). İngiltere'de sonuçta evlilikler üzerinde bir vergi cezasına dönüşmesini önlemek üzere, indirimler konusunda kadın ve erkeklere eşit davranan ve transfer edilebilir bir indirim sistemine geçilmiştir (Akbay, 1995:64). İngiltere'de yoksullar için aylık, özel ihtiyaçlar parası, engellilere ilişkin aylıklar gibi sosyal yardım nitelikli ödemeler çocuk sahibi olup olmama, medeni duruma göre değişebilmektedir (DPT, 2001:52).

Fransa'da gelir durumuna bağlı olarak yapılan "hamilelik yardımı, ek aile yardımı, konut yardımı, taşınma yardımı, okula başlama yardımı, tek başına yaşayan eş yardımı, asgari geçim yardımı, yetişkin malul yardımı, ihtiyarlık sigortasına tabbiyet yardımı" ile gelir durumuna bağlı olmadan yapılan "çocuk paraları, aile eğitim yardımı, çocuk bakımı için istihdam yardımı, özel eğitim yardımı, aile destek yardımı, konut iyileştirme kredisi" uygulamalarında vergi ayrıcalıkları uygulanmaktadır (Aktürk,1999:185-186).

Yunanistan aileyi vergi indirimleri aracılığıyla desteklemektedir. Eřler ayrı ayrı vergilendirilmekte olup; aileye uygulanan vergi indirimleri, geliri daha yüksek eşten indirilmektedir. Eřlerden birinin gerekenden daha fazlasını ödemiş olması halinde miktar, diğer eşin ödeyeceği vergiden indirilerek toplam miktar azaltılmaktadır (Symeonidou, 102:1991).

ABD'de temel vergilendirme birimi ailedir. Vergi yasalarıyla farklı koşullardaki aileler için bazı sınırlı ayarlamalar yapılmaktadır. Tek bir yetişkinin olduğu aileler, bir bireyin ya da iki yetişkinli ailenin muhatap olduğu vergi oranının yarısı kadar oranda vergi ödemektedirler. Çocuklu ailelerde her çocuk için belli indirimler söz konusudur (Batrel, 1994:627).

III-TÜRK VERĐİ MEVZUATINDA AİLEYE YÖNELİK DÜZENLEMELER

Türk mali mevzuatında, ailenin korunmasına yönelik pek çok düzenlenme yer almaktadır. Ülkemizde evlilik ve çocuk sahibi olmak, vergi oranının kısmen belirleyici unsurlarındandır.

22.7.1998 tarih ve 4369 sayılı Kanununun 82. maddesi ile Gelir Vergisi Kanunu'nun (GVK) 93. maddesinin tamamen yürürlükten kaldırılması ailenin korunması açısından yararlı olmuştur. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun kaldırılan 93. maddesi "Tam mükellefiyette, eşlerin ve velayet altındaki çocukların yıllık beyanname ile bildirilmesi icap eden gelirleri...aile reisi tarafından tek beyanname ile bildirilir." hükmü gereğince, aile reisi beyanı, tam mükellefiyette aile birliği içindeki kimselerin gelirinin aile reisi tarafından verilecek tek beyannamele birleştirilerek, ailenin ekonomik gücü toplu şekilde vergilendirilmekteydi. Böylece gelir kaynaklarının aile bireyleri arasında

muvazaalı şekilde bölüştürülerek artan oranlılıktan kaçınarak vergi yükünü azaltıcı davranışların önlenmesi hedeflenmekteydi. Bu uygulama gelirin kişiselliği ilkesini ihlal ederek, haksız bir şekilde aile bireylerinin gelirlerini toplatıp, üst gelir dilimlerinden vergilendirilmesine yol açarak kişilerin tek tek ödemesi gereken vergilerden daha fazla vergi ödemelerine neden olmaktaydı. Ayrıca bu uygulama eşlerin ayrı yaşamaları halinde muvazaalı durumlar ortaya çıkartmaktaydı. Çağdaş vergileme anlayışına uymayan aile reisi beyanı uygulaması kaldırılarak gelirin kişiselliği ilkesine dönülmüştür (Tosuner, 2001:220).

Vergi sistemimizde aileye yönelik olarak muafiyet, istisna ve indirimler vardır. Sosyal ve ekonomik amaç içeren istisnalar GVK'nın 23-29. maddelerinde yer almaktadır. GVK'nın 25. maddesinde, "Ölüm, sakatlık, hastalık ve işsizlik nedenleri ile verilen tazminatlar ve yapılan yardımlar, evlenme ve doğum yardımı nedeniyle hizmet erbabına yapılan yardımlar, Sosyal Sigortalar Kurumu tarafından yapılan yardımlar" vergi istisnası kapsamındadır.

Ücretlilerin vergilendirilmesinde her yıl belirlenen bir miktarda özel ve özürllük indirimi uygulanmaktadır. Özürllük indiriminden, özürllü hizmet erbabı ile birlikte bakmakla yükümlü olduğu özürllü kişi bulunan hizmet erbabı, özürllü serbest meslek erbabı ile bakmakla yükümlü olduğu özürllü kişi bulunan serbest meslek erbabı ve basit usulde vergilendirilen, tüccar-ücretli duruma girmeksizin, imalat, tamirat ve küçük sanat işleriyle uğraşan özürllüler de yararlanabilmektedirler (Bknz.Bıyıklı-Kıratlı, 2001:630).

1993 tarihinde 3496 sayılı kanun ile GVK'nın 63.maddesine eklenen fıkraya ile ücretlilerin kendisi, eşi ve çocukları ile ilgili eğitim, sağlık, gıda ve kira harcamalarının yıllık tutarının 1/3'ünün ücretin safi tutarının belirlenmesinde indirim konusu yapılabilmesine imkan tanınmıştır. Ancak, gelirin vergi dışı bırakılacak kısmı saptanırken gıda maddelerinin fiyatları, toplumun yaşam biçimleri, ücretlilerin ortalama kazançları yeterince gözönünde bulundurulmamaktadır. Ayrıca, bir yıllık gelirin ortalama %5-7'si vergi indirimine tabi olmakta bu da vergi indirim uygulamalarını yetersiz hale getirmektedir.

GVK'nın 25. maddesindeki asker ailelerine yardım, hizmet erbabına ödenen çocuk zammı, evlenme ve doğum nedeniyle hizmet erbabına yapılan yardımlara ilişkin vergi istisnaları, 31. maddede de ailenin çalışan her üyesine gerçek indirimin uygulanabilmesi, gelirin toplanmaması esası vergi hukukumuzda aileyi korumaya yönelik önemli düzenlemelerdir.

GVK'nın 89. maddesine göre; beyan edilen gelirin %5'ini ve her bir kişi için asgari ücretin yıllık tutarını aşmamak şartıyla mükellefin şahsına, eşine ve küçük çocuklarına ait hayat, ölüm, kaza, hastalık, özürllük, analık, doğum gibi şahıs sigorta primleri gelir vergisi matrahından indirilebilmektedir.

Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanununun 70. maddesinde, ailenin geçimini temin eden araçların haciz edilemeyeceği hükmü yer almaktadır.

IV-SONUÇ

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Anayasa çerçevesinde aileye yönelik çeşitli politikalar gündeme gelmiştir. Anayasamızın 41.maddesi, ülkemizde ailenin korunması ve desteklenmesinin temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Ailenin korunmasına yönelik hukuki, ekonomik ve sosyal politikalar sosyal devlet anlayışının kaçınılmaz bir gereğidir.

Sosyal devlet olmanın gereği olarak devlet, aileye kurulurken hukuki şekil vermekte fakat aile kurulduktan sonra da yaşaması için gerekli ihtiyaçları teminde onu yalnız bırakmakta, sorumluluğu sadece aile reisine yüklememektedir. Anayasamızın 2. maddesinde ailenin korunması için emredici hükümlere yer vermiştir. Bu yolla, kişinin ve ailenin hürriyetini temine yönelmiş olan karışma, kaçınma ilkesi, ayrıca onun sosyal ihtiyaçlarını da karşılamak üzere devletin yapma, verme, koruma görevi ile de kuvvetlendirilmiştir. Ailenin korunması ile ilgili her ne kadar anayasal öncelikler varsa da bu husus hemen hemen tamamen ihmal edilmektedir. Ülkemizde, doğrudan doğruya aileye yönelen, ailenin bütünlüğünün korunması ve güçlendirilmesini sağlayan kapsamlı ve sistemli bir sosyal hizmetler ağının oluşturulması gereksinimi oldukça önem taşımaktadır. Ülkemizde, aileye doğrudan yönelen sistemli ve yaygın bir hizmet ağının varlığından söz etmek güçtür. Her ne kadar yasalarımızda ailenin korunması ve desteklenmesine önem ve öncelik veriliyorsa da uygulamadaki yetersizlik çok açık olarak karşımızda durmaktadır (DPT, 2001:12-13).

Ülkemizde ailenin korunmasına yönelik bazı vergi politika önerileri;

- Vergi iade sisteminde harcama kalemleri ailelerin özellikle çocukların her türlü zorunlu gereksinimleri dikkate alınarak genişletilebilir.
- Ücretlerin vergilendirilmesinde özel indirim tutarı asgari ücret düzeyine yükseltilebilir.
- Aile ile birlikte yaşayan 70 yaşını geçmiş yaşlılar, özürlü ya da ciddi hastalıkları olan aile bireyleri için ve kimsesiz çocuklara gönüllü olarak bakan koruyucu aileler için çeşitli vergisel kolaylıklar sağlanabilir.
- Emlak Vergisi'nde ailenin çok çocuklu olması, büyükbaba ve büyükanne ile birlikte oturulması durumunda belirli bir oranda indirim yapılabilir.
- Ailelerin kullanımı için üretilmiş otomobiller için Taşıt Alım Vergisi'nde ve Katma Değer Vergisi'nde belirli bir indirim (özellikle çocuklu aileler ya da özürllüler için dizayn edilen araçlarda) yapılabilir.

Ailenin ekonomik açıdan bir üretim birimi, sosyal açıdan toplumun temel taşı, biyolojik açıdan toplumun sürekliliğini sağlayan konumda bulunması nedeniyle vergi mevzuatında yapılacak düzenlemelerde, aile birliğinin bozulmaması, üretim gücünün azaltılmamasına özen gösterilmelidir. Bir ailenin kuruluşu, desteklenmesi, artık yalnızca kişisel bir konu olarak değil aynı zamanda toplumun geleceği için bir yatırım olarak düşünölmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKBAY, Mehmet (1995), **Vergi Reformlarının Ekonomik Temelleri ve Sonuçları**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayını-3, Ankara.
- AKTÜRK, Faik (1999), "Türkiye'de İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik", **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Dergisi**, Y:2, S:3, Nisan-Haziran
- BAŞBAKANLIK KADIN VE SOSYAL HİZMETLER MÜSTEŞARLIĞI (1994),"Aile ve Ekonomi", **1994 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları**, Ankara-1994.
- BATIREL, Ömer F. (1994), "Çağdaş Vergi Politikası", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları (Prof. Dr. Bedii N. FEYZİOĞLU'NA Armağan)**, 35. Seri, İstanbul Ün. İktisat Fak. Maliye Araştırma Merkezi Yayın No: 3694/542/177, İstanbul.
- BIYIKLI, Recep-KIRATLI, Aydın (2001), **Gelir ve Kurumlar Vergisi Matrahlarının Tespitinde Giderler ve İndirimler**, Yaklaşım Yayınları, Ankara.
- DLIMON, Sells W.(1991) "Belçika", **Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası**, Çev: M. Ruh. ESENGÜN, Başbakanlık Aile Kurumu Yayını, Ankara.
- DPT (2001), **Sosyal Hizmetler ve Yardımlar**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yay. No.:DPT:2593-ÖİK:605, Ankara.
- DUMON W. (1991), **Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası**, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara
- DUMON, Seis W.(1991), "Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları Genel Değerlendirme", **Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası**, Çev: M. Ruh. ESENGÜN, Başbakanlık Aile Kurumu Yayını, Ankara.
- GÜLFIDAN, Şebnem (1991), "İngiltere'de Aile", **Aile Politikaları**, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- ÖZTEK, Durmuş, "Mali Açıdan Aile Kurumu", **1. Aile Şurası Bildirileri**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (17-20 Aralık 1990), Ankara.
- SAYGILIOĞLU, Nevzat (1993), **OECD Ülkelerinde Vergileme**, Feryal Matbaacılık, Ankara
- SOYDAN, Billur Y.(1995), "Gelir Vergisinde Tartışmalı Bir Vergi Statüsü: Aile Vergilendirmesi-1 (Kadının Konumu Açısından Bir Değerlendirme)", **Vergi Sorunları Dergisi**, S:81, Haziran.
- SYMENONIDOU, H. (1991), "Yunanistan", **Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası**, (Çev: M. Ruh. ESENGÜN), Başbakanlık Aile Kurumu Yayını, Ankara.
- TOSUNER, Mehmet-YERELİ, B.-ARIKAN, Z. (2001), **Türk Vergi Sistemi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir